

Er zijn significante verschillen tussen de
criminele rechtspraak in de aangrenzende
schepenbanken Wijnandsrade en
Klimmen tussen 1700 en 1795

Lieneke Steinschuld
VWO6B
Meneer Overberg
15-02-2023

Samenvatting

In dit profielwerkstuk wordt de lage en middelbare rechtspraak van de schepenbank Klimmen, behorend tot de Staatse landen van Overmaas in de achttiende eeuw vergeleken met de lage en middelbare rechtspraak van de schepenbank Wijnandsrade, behorend tot de Oostenrijkse landen van Overmaas in de achttiende eeuw.

Met de vrede van Münster van 1648 wordt bepaald dat Zuid-Limburg wordt opgesplitst in een Spaans en een Staatse gedeelte. Het Spaanse deel behoort tot het Spaanse rijk en het Staatse gedeelte behoort tot de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De exacte verdeling van Zuid-Limburg wordt beslist tijdens het Partagetractaat van 1661, waar de schepenbank Klimmen bij de Staatse landen van Overmaas wordt ingedeeld en de schepenbank Wijnandsrade bij de Spaanse landen van Overmaas. Na de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) wordt bepaald dat de Spaanse landen van Overmaas overgaan in handen van de Oostenrijkse Habsburgers. Vanaf dat moment is er dus sprake van een Staatse en een Oostenrijkse partage.

De juridische situaties in de Oostenrijkse en de Staatse landen van Overmaas lijken op elkaar, doordat de landen van Overmaas vóór het Partagetractaat onder één bestuur vielen.

De uitvoer van de rechtspraak verschilt echter: de overgrote meerderheid van de criminele processen van Wijnandsrade betreft mishandeling, terwijl er in Klimmen veel meer verschillende misdrijven worden behandeld. Er is ook een verschil te zien in de vonnissen van de beide schepenbanken. In Wijnandsrade wordt er, voor zover volgens de criminele rol bekend is, geen enkele straf opgelegd aan een verdachte. In Klimmen wordt er zelden iemand vrijgesproken.

De meest aannemelijke verklaring voor dit verschil tussen Klimmen en Wijnandsrade is het verschil in achtergrond van de schepenen. De Zuid-Limburgse bevolking is in de achttiende eeuw vrijwel uitsluitend katholiek. Omdat Oostenrijk in de achttiende eeuw een katholiek land is, zijn de schepenen van de Oostenrijkse schepenbank Wijnandsrade katholiek. De schepenen die in Wijnandsrade worden benoemd zijn meestal oorspronkelijk uit Zuid-Limburg afkomstig en staan dus vaak dicht bij de bevolking. In de Staatse landen van Overmaas mogen alleen protestanten schepen zijn, omdat in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden alleen protestanten bestuurlijke functies op zich mogen nemen. De schepenen in de Staatse schepenbank van Klimmen komen veelal uit de protestantse delen van de Republiek. Omdat deze schepenen niet uit Zuid-Limburg komen, staan zij verder van de bevolking af en kunnen ze geneigd zijn sterkere straffen te geven voor misdaden.

Inhoud

Samenvatting	3
Inhoud	4
Inleiding	5
Materiaal en werkwijze	6
Theoretische achtergrond	7
Wat verstaan we onder schepenbanken?	8
Wat verstaan we onder rechtspraak?	9
Wat is de staatkundige indeling en verdeling van de Landen van Overmaas?	10
Wat is de juridische situatie in Oostenrijks Valkenburg?	12
Wat is de juridische situatie in Staats Valkenburg?	13
Hoe ziet de criminele rechtspraak in de schepenbank Wijnandsrade er uit?	19
Hoe ziet de criminele rechtspraak in de schepenbank Klimmen er uit?	22
Wat zijn de significante verschillen?	26
Logboek	32
Bronnenlijst	33

Inleiding

Ik heb besloten om de volgende stelling te onderzoeken: “er zijn significante verschillen tussen de criminele rechtspraak in de aangrenzende schepenbanken Wijnandsrade en Klimmen tussen 1700 en 1795”.

Ik heb dit onderwerp gekozen, omdat ik geïnteresseerd ben in de geschiedenis van Zuid-Limburg. De reden waarom ik mij bij het archiefonderzoeksgedeelte van mijn profielwerkstuk heb gericht op de lage en middelbare criminele rechtspraak in de achttiende eeuw is omdat er veel geschreven is over de bokkenrijdersprocessen die toen plaatsvonden, maar er in de literatuur minder te vinden is over de lage en middelbare rechtspraak in deze periode.

Er zijn te veel verschillende banken in de landen van Overmaas om te behandelen in één profielwerkstuk. Daarom heb ik me beperkt tot de schepenbanken Wijnandsrade en Klimmen. Ik heb deze schepenbanken genomen omdat ik zelf in Klimmen woon en omdat me in de literatuur over bokkenrijdersprocessen (hogere criminele rechtspraak) is opgevallen dat in de schepenbank Wijnandsrade, ofschoon deze midden in het gebied van de grote bokkenrijdersprocessen ligt, niemand is vervolgd. Daarom vroeg ik me af of de schepenbank van Wijnandsrade ook wat betreft de lage en middelbare rechtspraak een soepele houding heeft aangenomen.

Materiaal en werkwijze

Dit profielwerkstuk is een literatuur- en bronnenonderzoek. Voor het onderzoek heb ik mijn informatie gehaald uit boeken, websites en de archieven van het Regionaal Historisch Centrum Limburg in Maastricht.

Ik ben begonnen met de beantwoording van de eerste vijf deelvragen, omdat hiervoor geen bronnen uit het archief nodig zijn. De drie laatste deelvragen heb ik als laatste beantwoord. Voor de deelvragen: *“hoe ziet de criminele rechtspraak in de schepenbank Wijnandsrade er uit”* en *“hoe ziet de criminele rechtspraak in de schepenbank Klimmen er uit”* heb ik mijn informatie wel uit verschillende archiefstukken gehaald. De archiefstukken die ik heb gebruikt hiervoor zijn: *“01.075 Landen van Overmaas, 1411-1795 Schepenbank Klimmen, 7067 Processtukken in criminele en boetstraffelijke zaken, 1697, 1719-1737, 1757, 1767-1768, 1779, 1784, 1792 en z.d.”* en *“01.193 Vrije Rijksheerlijkheid Wijnandsrade, (1331) 1555-1867 163 Stukken inzake voor de schepenbank gevoerde criminele processen, 1669-1795.”*

Daarnaast heb ik de lezing: *“(Zuid-)Limburg tussen Oost en West”* van Kees Schaapveld gevolgd.

Theoretische achtergrond

Vanaf het Partagetractaat van 1661 tot aan de Franse tijd (1795) zijn het huidige Zuid-Limburg en aangrenzende Duitse en Belgische gebieden een lappendeken van landjes en heerlijkheden. Sommige gebieden mogen zich vrije rijksheerlijkheid noemen; de bestuurders van deze gebieden zijn officieel alleen verantwoording schuldig aan de Duitse keizer. In de praktijk zijn ze vrijwel autonoom. Andere gebieden maken deel uit van de Landen van Overmaas: Valkenburg, 's-Hertogenrade en Dalhem. Alle drie deze landen bestaan uit meerdere schepenbanken. Deze worden in een overeenkomst in 1661 verdeeld in een Spaans (later Oostenrijks) en een Staats gedeelte. De Spaanse gebieden worden officieel bestuurd vanuit de Brabantse hoofdstad Brussel en de Staatse gebieden vanuit Den Haag, het bestuurscentrum van de Republiek.

Dagelijks bestuur en rechtspraak in heerlijkheden en schepenbanken zijn in handen van lokale autoriteiten.

Wat verstaan we onder schepenbanken?

Een schepenbank wordt in het Middelnederlandsch Woordenboek gedefinieerd als “Het rechterlijk college waarin schepenen zitting hebben, rechtbank der schepenen”¹

Van de middeleeuwen tot aan het einde van de achttiende eeuw zijn er schepenbanken in Zuid-Limburg. In de achttiende eeuw kent het huidige Limburg 128 schepenbanken.² Een schepenbank is te vergelijken met wat tegenwoordig een rechtbank heet.

Binnen een schepenbank zijn er verschillende functies. De voorzitter van de schepenbank is de schout. De schout is de aanklager van criminelen en verzorgt de opsporing van criminelen. Ook de uitvoering van straffen wordt geregeld door de schout.

Er werkt tevens een griffier in de schepenbank. Deze noteert wat er gezegd wordt tijdens een verhoor en hij houdt de vorderingen van een onderzoek op papier bij.

Verder is er een bode, de laagste ambtenaar van de schepenbank. De bode heeft verschillende taken. Zo moet hij mededelingen delen, kan hij arresten plegen en doet hij het werk dat een deurwaarder tegenwoordig doet. Een andere taak van de bode is het dagvaarden van mensen.³

Als laatste zijn er nog enkele schepenen in functie. Een schepen heeft in de rechtspraak de taak van rechter. De schepenen spreken het vonnis uit in een proces. Ook voeren zij het onderzoek in een criminele rechtszaak. Zij zijn aanwezig bij alle verhoren. In Klimmen worden schepenen aangesteld door de proost van Meerssen en later door de voogd van Valkenburg.⁴

Behalve het verzorgen van de rechtspraak heeft een schepenbank ook enkele bestuurlijke functies: er wordt beslist over het bestuur van de gemeente en over de inning van belastingen.⁵

Schepenen moeten minsten één keer per jaar een bankvergadering bijwonen, waarbij er wordt beslist hoeveel belasting er moet worden geïnd. Het grootste deel van de inkomsten van een schepen bestaat uit boetes van veroordeelden, proceskosten en leges.⁶

De schepenbank van Klimmen hield haar 'genachtingen' onder andere in de buurt van de kerk en aan 'De Kruisboom'.. (Brouwers, 1968)
Alleen het kunstwerk op de rotonde herinnert aan 'De Kruisboom'

Wat verstaan we onder rechtspraak?

Rechtspraak wordt gedefinieerd als “het officiële toezicht op het handhaven van de wet” door woorden.org.⁷

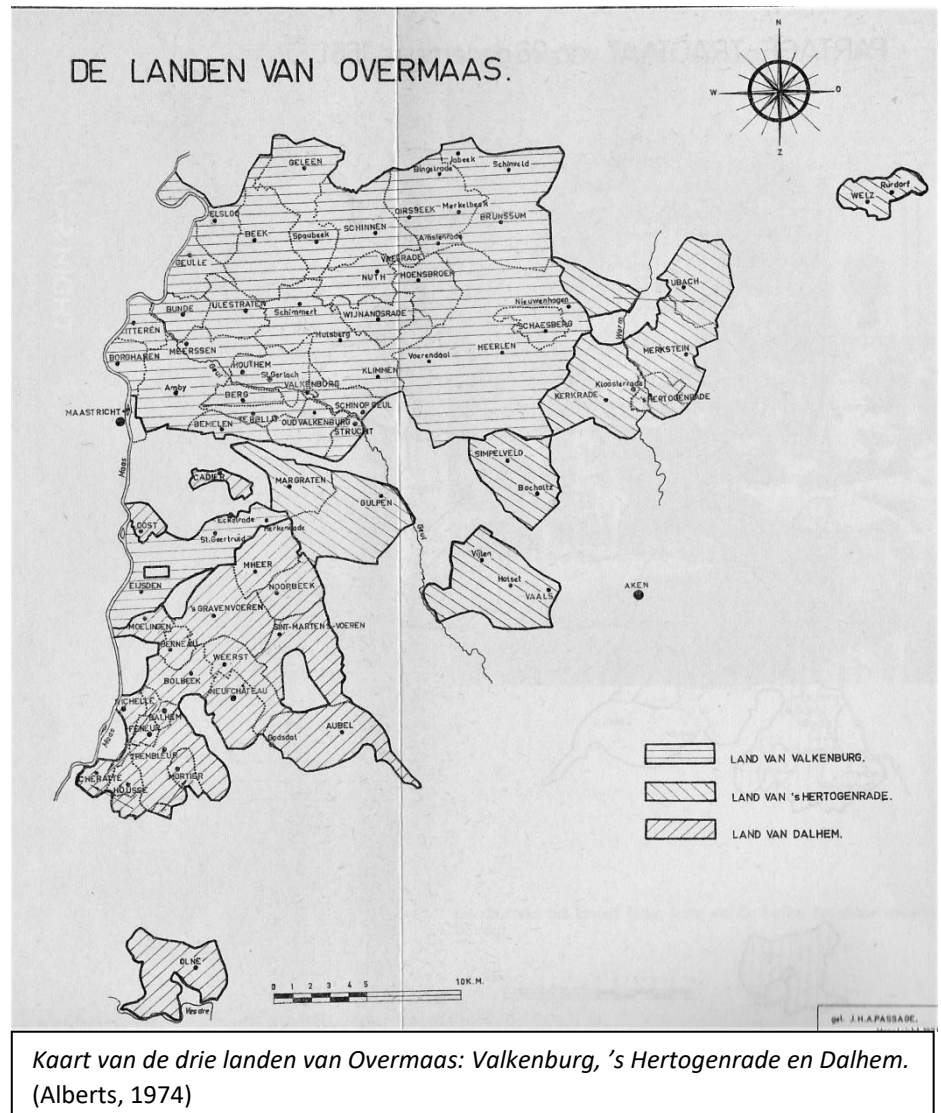
Er wordt in de rechtspraak door een rechter een oordeel geveld over een rechtszaak. De rechter doet dit door een bindende uitspraak te doen die voor alle betrokkenen geldt. Een uitspraak die door een rechter wordt gedaan, heet een vonnis of een arrest.⁸

Wat is de staatkundige indeling en verdeling van de Landen van Overmaas?

De Landen van Overmaas liggen voor het grootste gedeelte in het gebied dat we nu Nederlands Zuid-Limburg noemen en voor een klein gedeelte naar het zuiden toe in België en naar het oosten toe in Duitsland. De Landen van Overmaas zijn een oude staatkundige indeling die ontstaan is in de late middeleeuwen en zich ontwikkeld heeft naar diverse heerlijkheden, graafschappen en hertogdommen. Oorspronkelijk bestonden de Landen van Overmaas uit drie landen: het land van Valkenburg, het land van 's-Hertogenrade en het land van Dalhem. Gezien vanuit de vroegere hoofdstad van de Nederlanden, Brussel, liggen deze gebieden aan de andere kant van de Maas, vandaar de naam "Overmaas."⁹

Bij de vrede van Münster in 1648 worden de Nederlanden verdeeld in een Spaans en een Staats gedeelte (behorend tot de Republiek). Bij deze vrede wordt bepaald dat elk land het gebied houdt waar zijn militairen gevestigd zijn. Grofweg kan gezegd worden dat de noordelijke Nederlanden toekomen aan de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en de zuidelijke Nederlanden blijven deel uitmaken van het Spaanse koninkrijk. In Münster worden de onderhandelende partijen

het echter niet eens over een verdeling van de landen van Overmaas. Het duurt na de vrede van Münster nog dertien jaar tot de Republiek en Spanje tot overeenstemming komen over de verdeling van de landen van Overmaas. Deze verdeling wordt bezegeld in het Partagetractaat van 1661. In dit tractaat wordt vastgesteld dat alle drie de landen van Overmaas worden opgesplitst in een Spaanse en een Staatse partage.¹⁰

Kaart van de drie landen van Overmaas: Valkenburg, 's Hertogenrade en Dalhem. (Alberts, 1974)

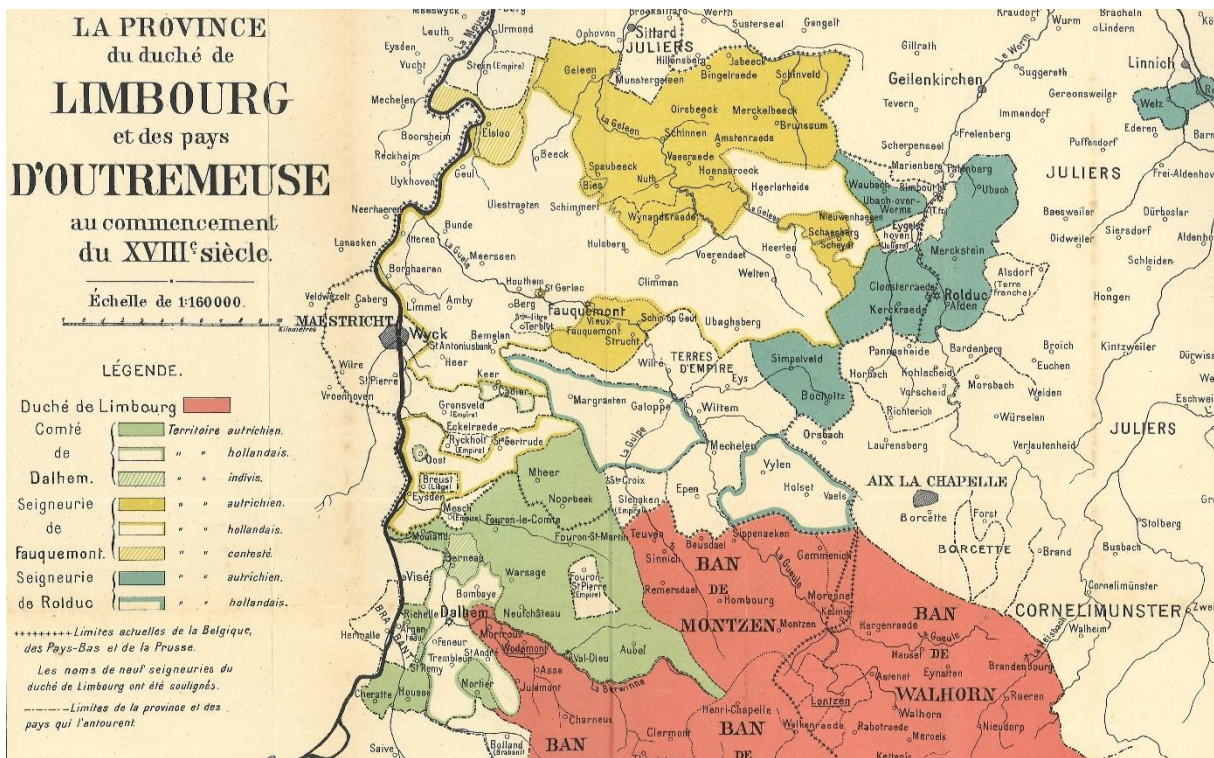
Zuid-Limburg is in de late zeventiende en vroege achttiende eeuw onderhevig aan meerdere oorlogen. De eerste is de 'Hollandse' oorlog (1672 - 1678), die begint tijdens het rampjaar. De Republiek wordt aangevallen door het Franse rijk. Hierbij wordt alleen het Staatse gedeelte van Zuid-Limburg aangevallen. Stadhouders Willem III weet de Fransen in de Noordelijke Nederlanden terug te drijven, maar in het Overmase deel van de Republiek lukt hem dat niet. De Fransen blijven in dit gebied tot in 1678 de Vrede van Nijmegen wordt gesloten.

In 1688 begint de Negenjarige oorlog (1688 -1697), waarbij de Fransen de Republiek een tweede keer aanvallen als vervolg op de vorige, mislukte, poging.

Vijf jaar later volgt de Spaanse Successieoorlog (1702 - 1713) en nog later de Oostenrijkse Successieoorlog (1740 - 1748)¹¹

Na de Spaanse Successieoorlog (1702 - 1713) wordt bij de vredesverdragen van Utrecht en Rastadt bepaald dat de Spaanse landen van Overmaas overgaan in handen van de Oostenrijkse Habsburgers. Vanaf dat moment is er dus sprake van een Staatse en een Oostenrijkse partage. Behoudens enkele kleine grenscorrecties blijft deze staatkundige toestand ongewijzigd tot de Franse inval in 1794.¹²

In Overmaas is het overgrote deel van de inwoners katholiek. Het protestantisme is echter de staatsgodsdienst van de Staatse partage van de Landen van Overmaas. Katholieken mogen hier geen leidende functies uitoefenen. Om deze reden komen protestanten van elders naar Staats Overmaas om bestuurlijke functies op zich te nemen. In de Oostenrijkse partage van de landen van Overmaas is het katholicisme de staatsgodsdienst, dus hier kunnen lokale katholieken wel in officiële functies worden benoemd.

De verdeling van de landen van Overmaas in een Oostenrijkse en Staatse partage achttiende eeuw (Goossens, 1910)

Wat is de juridische situatie in Oostenrijks Valkenburg?

Doordat vóór de deling van 1661 de landen van Overmaas één bestuur kennen, is de voorgeschreven rechtspraak na de deling in de respectievelijke Spaanse (later Oostenrijkse) en Staatse delen van Overmaas vrijwel hetzelfde. De uitvoer van de rechtspraak kan evenwel verschillend zijn. Het is belangrijk om mee te nemen dat in de gebieden die onder Spaans, later Oostenrijks, bestuur vallen, het katholicisme de staatsgodsdienst is. Hier zijn alle schepenen en schouten dus ook katholiek. In de Staatse gebieden is het protestantisme staatsgodsdienst, waardoor alleen gereformeerden de ambten van schout en schepenen mogen bekleden. In zowel de Oostenrijkse als de Staatse landen van Overmaas is de bevolking echter vrijwel uitsluitend katholiek; zeker op het platteland.

Hierdoor komen de schepenen en schouten van de Staatse landen van Overmaas dus oorspronkelijk ook niet uit de regio. In de Staatse landen van Overmaas zal er hierdoor de afstand tussen de schepenen en schouten en de bevolking groter zijn dan in de Oostenrijkse landen van Overmaas. Dit kan een rol hebben gespeeld in de criminele rechtspraak in deze gebieden.

Wat is de juridische situatie in Staats Valkenburg?

In de zeventiende en achttiende eeuw bestaat rechtspraak uit drie delen: lage rechtspraak, middelbare rechtspraak en hoge rechtspraak. Hoge rechtspraak komt overeen met wat tegenwoordig criminele rechtspraak wordt genoemd.¹³

De schepenen van Klimmen zijn in de achttiende eeuw alleen bevoegd om middelbare en lage rechtspraak uit te oefenen. Voor hoge rechtspraak moeten Klimmenaren naar Valkenburg gaan.

Zaken die worden berecht in de hoge rechtspraak zijn misdrijven, dus de straffen die gegeven kunnen worden zijn relatief zwaar en lopen uiteen van gevangenisstraffen tot lijfstraffen en zelfs de doodstraf. De criminele zaken waarmee lijf en leden gemoeid zijn, worden behandeld voor de hoedgerechten in Valkenburg en 's-Hertogenrade.

Nagenoeg alle Oostenrijkse landen van Overmaas hebben een eigen bevoegde rechtbank. De schepenen in deze dorpen hebben vaak weinig scholing genoten. Daarom worden griffiers ingeschakeld om het schrijfwerk te doen en zijn er juridische experts die de schepenen adviseren. Schepenen in dorpen doen daarnaast vaak een beroep op schepenen uit de hoedgerechten of advocaten. De processen worden bewaakt door de luitenant-voogd en de luitenant-drossaard. De verdachte wordt aangeklaagd door de (hoog)schout of (luitenant) drossaard. Deze officier van justitie stelt ook de vragenlijst voor de verdachten op. Hij mag echter niet op het verhoor aanwezig zijn. De schepenen doen zelf onderzoek naar de achtergrond van de misdrijven. In de Oostenrijkse landen van Overmaas worden vooral de criminele ordonnanties van koning Filips II uit 1570 gevolgd.¹⁴

Er zijn veel verschillen tussen de criminele rechtspraak van nu en die van de achttiende eeuw: waar nu de procesvoering openbaar is en de uitvoering van de straf privé is, is in de achttiende eeuw het tegenovergestelde aan de hand. De procesvoering is geheim. Hierbij zijn alleen schepenen, een griffier en (bij de zwaardere beschuldigingen) een beul en een gerechtsarts aanwezig.

Tegenwoordig zijn rechtszittingen openbaar voor publiek. In de achttiende eeuw is de strafuitvoering juist openbaar: terechtstellingen worden publiekelijk uitgevoerd. In de huidige tijd worden straffen privé uitgevoerd. Nog een groot verschil tussen het heden en de achttiende eeuw is het recht op een raadsman. Het wordt nu normaal gevonden dat iedereen recht op een advocaat heeft, maar in de achttiende eeuw is dat niet het geval.

Er zijn in de achttiende eeuw twee rechtsgangen: de ordinaire rechtsgang en de extraordinaire rechtsgang. Bij de ordinaire rechtsgang heeft de aangeklaagde het recht op een advocaat. Bij de extraordinaire rechtsgang heeft de verdachte dat echter niet. De verdachte mag een verzoek op bijstand door een advocaat indienen, maar dat wordt hem in praktijk nooit toegekend. De schepenen bepalen of op de verdachte een ordinaire of extraordinaire rechtsgang zal worden toegepast. Nog een verschil tussen de rechtspraak van nu en die in de achttiende eeuw is dat in de achttiende eeuw tortuurverklaringen in veel gebieden nog kunnen worden gebruikt als bewijs. Vanaf de Franse tijd mogen verdachten niet meer gemarteld worden in Zuid-Limburg.¹⁵

Het begin van een strafrechtelijk onderzoek

Wanneer er een misdaad is gepleegd, brengen de schout en een aantal schepenen een bezoek aan het slachtoffer, dit noemen we de visitatie. Er wordt daarna een corpus delicti opgesteld: een verklaring van het slachtoffer over de misdaad. In de Oostenrijkse landen van Overmaas wordt er pas een corpus delicti opgesteld wanneer de verdachte al gearresteerd is. Een zaak wordt door de schout pas onderzocht als de verdachte bekend bij een bepaald misdrijf betrokken te zijn. Hierdoor wordt een corpus delicti vaak pas opgesteld als de processen al zijn begonnen. Als de justitie voldoende informatie heeft, wordt er een verdenking opgesteld. Een tortuurverklaring is in de meeste schepenbanken genoeg bewijs om op arresteren over te gaan, waarna vaak een veroordeling en terechtstelling plaatsvindt. Wanneer de 'officier' de hoge schepenbank om toestemming vraagt om te arresteren, het 'decreet van apprehensie,' wordt het proces van arrestatie in gang gezet. In het eerste en tweede proces is de lokale schout de vervolger. In het derde proces is het de luitenant-drossaard van de streek, die een hele regio vertegenwoordigt. Wanneer een misdrijf is gepleegd, vragen de schout of de luitenant-drossaard aan de (hoofd-) schepenen of zij eventuele daders op mogen pakken en hiervoor een arrestatiebevel uit mogen schrijven. Of er een arrestatiebevel wordt opgesteld op basis van een tortuurverklaring, verschilt per schepenbank. Dit zorgt ervoor dat er grote verschillen zijn in vervolging op basis van woonplaats.¹⁶

Arrestatie

De schepenbank schrijft als er genoeg aanwijzingen of beschuldigingen zijn een 'prise de corps' of 'decreet van apprehensie' uit op verzoek van de vervolger. Om te voorkomen dat een verdachte vlucht, vindt de arrestatie meestal nog op dezelfde dag of op de dag erna plaats. Het gebeurt soms ook dat iemand wordt gearresteerd zonder dat er een arrestatiebevel is uitgegeven. Het crimineel arrestatiebevel wordt dan post factum opgesteld wanneer de verdachte al in hechtenis is genomen. Er wordt vaak gewacht met het aanvragen van een arrestatiebevel uit angst dat de verdachte van te voren hierover wordt ingelicht en dus tijd heeft om te vluchten. De gerechtsbode verzorgt de aanhouding, samen met leden van de schutterij of een burgerwacht. Schutten die zelf een paard hebben, moeten te paard komen. De bode zelf bepaalt hoeveel burgerwachten er meegaan. Een arrestatie gebeurt meestal 's nachts of vroeg in de ochtend. De schutten horen pas de namen van degene die ze moeten arresteren als ze al op weg zijn naar zijn huis. Pas als ze bij de woning aangekomen zijn, krijgen ze instructies.¹⁷

Gevangenneming

Verdachten worden ondergebracht in cellen in burchten of kastelen. Gevangenen in het Staatse deel van de landen van Overmaas worden op centrale plekken gedetineerd. De gevangenis voor de vier hoofdbanken Beek, Heerlen, Klimmen en Meerssen is het Landhuis van Valkenburg. Gevangenen worden geboeid in kleine cellen, met slechte hygiënische omstandigheden en weinig comfort, ondergebracht.¹⁸

Vrijwillige ondervraging

Vrij snel na de arrestatie vindt de vriendelijke of vrijwillige ondervraging plaats. De beklaagde moet verschijnen voor de griffier en een aantal schepenen. Niet alle zeven schepenen moeten aanwezig zijn bij de ondervraging. Nadat hem de boeien zijn afgenomen, wordt de verdachte een aantal standaardvragen gesteld. Hem wordt gevraagd naar zijn identiteit, beroep, gezin, leeftijd en woonplaats. Tijdens de grote bokkenrijdersvervolgingsgolven in de jaren 1740, 1750 en 1770 wordt ook steeds gevraagd of de verdachte een bende kent. De meeste verdachten hebben van de bende gehoord en van de terechtstellingen die geweest zijn. Bij de ondervraging tijdens de bokkenrijdersprocessen wordt ook steeds een lijst met namen gebruikt. Dit zijn de namen van degenen die de verdachte eerder beschuldigd hebben, maar dat weet de beschuldigde niet. Verdachten bekennen vaak kleine misdaden, maar ontkennen de zwaardere beschuldigingen.¹⁹

De griffier noteert de antwoorden van de beklaagde in opdracht van de schepenen, die beslissen wat er wel en niet op wordt geschreven. Het stuk moet worden ondertekend door de schepenen en de verdachte. Als hij ongeletterd is, zet de beschuldigde in de plaats van een handtekening een kruisje. Zelden construeert een verdachte zelf een alibi, omdat hij vaak te weinig juridische kennis heeft en omdat processen van zware vergrijpen vaak pas jaren na de misdaad worden gevoerd. Bokkenrijdersprocessen betreffen vaak misdaden die jaren eerder gebeurd zijn.²⁰

De confrontatie

Nadat de vrijwillige verklaring is afgelegd, wordt de verdachte geconfronteerd met de beschuldiger. De beschuldiger heeft zelf gevangen gezeten en heeft de verdachte genoemd als medeplichtige, meestal bij een tortuurverklaring. Er wordt de mannen gevraagd of ze elkaar kennen. Getuigen moeten voor normale verhoren een eed op God afleggen. De verdachten mogen geen eed afleggen.

Vaak beweert een verdachte dat hij eerder ruzie heeft gehad met de beschuldiger en dat de beschuldiger hem daarom beschuldigt. Er wordt dan gevraagd of de beschuldigde lid is van een bende.²¹

Tortuur bij de ondervraging

Een verdachte moet altijd een misdaad bekend hebben voordat hem een straf wordt opgelegd, ook als er voldoende bewijs is om ervan uit te gaan dat de verdachte schuldig is. Als een verdachte geen alibi heeft en niet bekend, wordt tortuur of scherpe examinatie aangevraagd om zodoende de beschuldigde tot een bekentenis te dwingen. Tijdens een tortuur worden vaak ook medeplichtigen van de misdaad genoemd, die daarna dan ook worden vervolgd.

De tortuur is voor de verdachten zowel fysiek als mentaal pijnlijk. De verdachte moet op nuchtere maag naar de tortuur komen. Pas in de avond mag hij weer eten.

De verdachte wordt voor de tortuur de foltertuigen getoond in de hoop dat hij dan afgeschrikt wordt en snel bekent.

De verdachte wordt in een 'stoel der tortuur' gezet. In sommige gevallen is dit een normale stoel, maar het komt ook wel eens voor dat er een puntig zitvlak is. Tijdens de tortuur is de verdachte geblinddoekt. Tijdens bokkenrijdersprocessen komt het vaak voor dat verdachten de tortuur erg lang volhouden.²²

Politieke overheden en juristen proberen niet teveel tortuur toe te passen, omdat men inziet dat tortuur een zeer zwaar en grof middel om de waarheid te achterhalen is. In 1570 bepaalt de criminele ordonnantie van Filips II van Spanje dat gebruik van foltering moet worden gematigd. In deze ordonnantie staat dat tortuur alleen mag worden toegepast als extra bewijs wanneer het bewezen is dat de verdachte schuldig is. Verschillende interpretaties hiervan leiden tot veel misverstanden; vaak wordt tortuur ook wel toegepast wanneer dat niet nodig is, want een eigen confessie door de beklagde wordt opgevat als een vereiste voor een doodvonnis.

Een probleem met tortuurverklaringen is dat men niet zeker kan weten of iemand een misdaad bekent omdat hij die heeft gepleegd, of vanwege de pijn. Ook onschuldigen kunnen misdaden bekennen.

Veel bekentenissen op tortuur zijn niet waar; er worden vaak meer medeplichtigen genoemd dan er mensen bij het misdrijf aanwezig waren. Er worden zelfs misdaden bekend, waarvan achteraf kan worden bewezen dat die nooit zijn gepleegd. Soms zorgen ondervragers ervoor dat een verdachte zegt wat zij zelf willen horen. In sommige gevallen wordt ervoor gekozen om alle bekentenissen op tortuur te zien als waar, in andere gevallen worden alle bekentenissen gezien als onbetrouwbaar en worden de bekentenissen verworpen. Hierin verschillen de aanpakken van de schepenbanken behoorlijk.

De tortuurverklaringen worden door de griffier opgeschreven en zijn vaak selectief en subjectief. Ontkenningen worden zelden genoteerd, maar als een verdachte de misdaad bekent of anderen als medeplichtige opnoemt, wordt dit wel opgeschreven. Als een verdachte zijn verklaringen herroept, mag de tortuurverklaring niet meer als bewijs dienen. Officieel mogen deze verklaringen niet vernietigd worden, maar vaak gebeurt dat toch. Een tweede tortuurverklaring mag wel in het dossier blijven als de verdachte deze niet herroept. Er is dus veel ruimte voor subjectiviteit van de schepenen.

Omdat de bekentenis zo belangrijk wordt gevonden, wordt een gebrek aan ander bewijs goedgepraat als er wel een bekentenis is. Nog een probleem met de bekentenis is dat als een verdachte niet zijn misdaad bekent heeft na tortuur, het de vraag is hoe lang hij nog gefolterd mag worden totdat hij wel een bekentenis aflegt.²³

Wanneer wordt tortuur ingezet

Tortuur wordt aangevraagd wanneer een verdachte niet bekent tijdens de vrijwillige verklaring. De hoge schepenbank moet toestemming geven voor tortuur en bepaalt de mate van tortuur. Bijvoorbeeld vier uur 'kleine' en twee uur 'grote' tortuur. Of men schrijft 'tortuur in alle graden' voor, wat betekent dat alle soorten tortuur toegepast mogen worden. Een verdachte mag maar één keer op tortuur worden ondervraagd. De tortuur duurt twee dagen.

Meestal wordt in de landen van Overmaas de hoogste graad van tortuur toegepast. Als een verdachte zijn verklaring herroept, mag hij nog twee keer gefolterd worden. Als er nog steeds geen verklaring wordt afgelegd, moet de verdachte vrijgelaten worden. Dit gebeurt in de realiteit echter maar zelden.

De tortuur wordt pas gestopt als de verdachte in levensgevaar verkeert. Desondanks sterven veel verdachten in de cel. Veel beklagden vinden de schande van de publiekelijke doodstraf te groot en plegen zelfmoord in de cel.²⁴

Wie wonen een ondervraging onder tortuur bij?

De verhoren op tortuur worden bijgewoond door op zijn minst twee schepenen, een secretaris of griffier en een chirurgijn of dokter. De tortuur wordt uitgevoerd door de scherprechter (beul). De griffier maakt het verslag.²⁵

De rol van schout en luitenant-drossaard

De heerlijksschouten voeren de criminele zaken in de Oostenrijkse landen van Overmaas. In Staats-Valkenburg en Staats 's-Hertogenrade zijn de luitenant-drossaards de aanklagers, mede omdat hier geen hoogschouten zijn. Alhoewel zij de vragenlijst opstellen, mogen ze niet aanwezig zijn bij het verhoor zelf. Ze krijgen na het verhoor de antwoorden en aan de hand daarvan stellen zij de klacht of eis tot vonnis op. De schepenbanken mogen zelf het oordeel vellen. Vaak gaan ze mee in de eis van de aanklager.

In de Staatse landen van Overmaas regelt de (luitenant-)voogd bestuurlijke zaken. De luitenant-drossaard is als vervanger van de hoogdrossaard, bevoegd voor criminele zaken. De hoogdrossaard en de luitenant-drossaard komen vaak uit invloedrijke families die belangrijke functies onderling verdelen.²⁶

Scherprechters of beulen

De beul of scherprechter wordt opgehaald door een bode en schutten uit een naburige stad. In de landen van Overmaas is dit vaak de beul uit Aken. De beul heeft vanwege zijn impopulaire werk weinig aanzien bij het gewone volk en hij loopt het gevaar aangevallen te worden als hij alleen reist. De beul werkt meestal een aantal dagen achter elkaar op dezelfde

plek, omdat het te veel geld en tijd kost om hem voor elke foltering te laten komen. In processtukken wordt de beul vooral scherprechter genoemd. Het woord beul komt niet vaak voor.

Een beul heeft enkele beulsknechten. Zij moeten hun meester helpen en onder andere lijken van in de cel gestorven verdachten begraven of ophangen.²⁷

Chirurgijns

Er moet altijd een arts of chirurgijn aanwezig zijn tijdens de tortuur. Als hij denkt dat de verdachte in levensgevaar is, mag hij de tortuur stoppen. In de Oostenrijkse landen van Overmaas grijpt de arts maar zelden in tijdens de tortuur. De chirurgijn moet de verdachten verzorgen na afloop van de tortuur.²⁸

Schepenen en griffier

Schepenen komen meestal uit de bank waar ze werkzaam zijn. Het komt ook voor dat schepenen die hoger opgeleid zijn in meer dan een schepenbank hun functie vervullen. Schepen Hubert Coenen uit Wijnandsrade heeft bijvoorbeeld enkele jaren aan de universiteit van Leuven gestudeerd. Een aantal jaar nadat hij in Wijnandsrade is ingezworen als schepen, neemt hij deze taak ook in de schepenbank Nuth op zich. In het dagelijks leven is hij koster en schoolmeester in Wijnandsrade.²⁹

De schepenen worden door de landsheer officieel aangesteld.

Er zijn verschillende graden van bevoegdheid voor schepenbanken: de hoge bevoegdheid, middelbare bevoegdheid en lage bevoegdheid. Hoge bevoegdheid betekent dat er lijfstraffen mogen worden uitgevoerd in de schepenbank. Schepenbanken met middelbare bevoegdheid hebben boetstraffelijke bevoegdheid en schepenbanken met lage bevoegdheid hebben verschillende civielrechtelijke competenties. De meeste schepenbanken hebben middelbare en lage rechtspraak. Dit onderzoek gaat enkel over de lage en middelbare rechtspraak in Wijnandsrade en Klimmen.

In hogere schepenbanken werken mensen die geschoold zijn en kennis hebben van het recht. In dorpsschepenbanken werken vaak minder geleerde mensen. Onder anderen pachtboeren, herbergiers en ambachtslieden zijn hier actief. Verschillende bestuurders hebben binnen meerdere schepenbanken een functie. Zo zijn er mensen die in één schepenbank schout zijn en in de andere schepen.³⁰ In Wijnandsrade zien we zelfs dat schout Fabritius soms ook de taak van griffier op zich neemt bij middelbare en lage rechtspraak.³¹

Hoe ziet de criminele rechtspraak in de schepbank Wijnandsrade er uit?

Het schema hieronder is een verzameling van alle criminele zaken die, volgens de criminele rol van de bank, plaats hebben gevonden tussen 1700 en 1795 in de schepbank van Wijnandsrade.

Rechtszaken in de schepbank Wijnandsrade		Beschuldigd van:											Vonnis:							
Datum:	Beschuldigde(n):	Illegale uitvoer van granen	Kleine diefstal	Niet genoemd	Zonder toestemming een persoon vervoeren naar buitenlands klooster	Meerdere strafbare feiten	Mishandeling	Inbraak	Profiteren van aangrenzende landbouwgrond	Dodelijk ongeluk	Grote diefstal	Inbraak met geweld	Onderzoek naar doodsoorzaak	Lijfstraf geëist (niet gespecificeerd)	Niet bekend	Overbrengen naar stadhuis van Maastricht voor verdere ondervraging	Doorverwezen naar hooggerecht Valkenburg	Geldboete	Vrijspraak	Ontoerekeningsvatbaar
Juli 1731	Steven Eggen en Joannes Heuts					1								1						
November 1752	Willem en Joannes van Geul					1								1						
Mei 1762	Proces verbaal (onderzoek door schepenen ter plaatse en drie getuigenverklaringen) noemt alleen een aantal van minstens twaalf inbrekers. Hun namen zijn niet bekend.										1			1						
Januari 1772	Peter Cals den jongen					1													1	
Juni 1772	Jacobus Goffin, Johannes Goffin, H. Meijs en Joannes van Geul					1								1						
Januari 1775	Gebroeders Hans Willem Meijs, Michel Meijs en Hubert Meijs					1													1	
Januari 1775	Joannes van Geul, Anthon Somers en Hans Willem Onnouw					1													1	
Juli 1775	Dorus N.					1								1						
Januari 1777	Onderzoek naar de dood/zelfmoord van Marie Elisabeth Raeven Degens											1								1
September 1777	Gebroeders Hans Willem Meijs, Michel Meijs en Hubert Meijs					1													1	
Juli 1793	Lambertus Meijs					1													1	
Totaal:		0	0	0	0	0	9	0	0	0	0	1	1	0	5	0	0	0	5	1

Ter illustratie staan hieronder beschrijvingen van enkele van bovenstaande rechtszaken:

- Juli 1731: Jan Heuts en Steven Eggen worden van mishandeling beschuldigd. Doordat het begin van dit dossier ontbreekt, zijn niet alle namen van de slachtoffers bekend. Wel is bekend dat één van de slachtoffers Jan Eggen, de vader van Steven Eggen is. Het moet een grote vechtpartij geweest zijn, waar meerdere dorpsbewoners zich mee hebben bemoeid. Doordat er alleen een paar getuigenverklaringen overgebleven zijn, kan deze zaak niet verder gereconstrueerd worden.
- November 1752: molenaar Otto Eggen uit Brommelen gaat bij Willem van Geul in Swier een achterstallige betaling voor een vat tarwe innen. Nadat hij zich gemeld heeft bij Van Geul, wordt hij door Joannes van Geul, zoon van Willem van Geul, met een stok buiten westen geslagen. Als hij is bijgekomen, merkt Eggen dat hij een gat in zijn hoofd heeft en zware kneuzingen aan zijn arm en been. Hierna vlucht hij naar het huis van de overburen van Van Geul, die zijn wonden verzorgen. De betreffende overbuurman, zijn vrouw en de dakdekker die op dat moment bij hen aan het werk was, zijn als getuigen verhoord. De afloop van het proces is onbekend, doordat verdere aktes ontbreken.
- Mei 1762: de schepenen Quix, Goffin en Dullens bezoeken brouwerij en herberg het Panhuys tegenover de kerk in Wijnandsrade naar aanleiding van een diefstal die daar heeft plaatsgevonden. De dieven drongen het Panhuys binnen door een gat in de deur te slaan met een breekijzer. De eigenaar, Henricus Ritzen hoort dat de inbrekers proberen de deur te forceren en gaat met een geweer bewapend naar beneden, waar hij een kogel door de deur schiet. Het lukt de inbrekers toch om binnen te dringen en Ritzen wordt vastgebonden en mishandeld. De afloop van het proces is niet bekend.
- Januari 1775: Joannes van Geul, die bekend staat als ruziezoeker, wordt samen met Anthon Somers en Hans Willem Onnouw beschuldigd van de mishandeling van Peter Cobben op Sint Stevensdag (26 december) 1774. Zij hebben hem met een “pintjen” (biertglas) op zijn hoofd geslagen. Deze mishandeling wordt door de schepenen ernstig opgevat, onder andere omdat twee van de aangeklaagden lid zijn van de plaatselijke schutterij. Schutten hebben namelijk de taak om “twisterijen te stutten” (ruzies te voorkomen). De schepenen eisen dan ook een zware straf. Het is opmerkelijk dat er wordt gesproken over de slechte reputatie van Joannes van Geul. Zou het om dezelfde Joannes van Geul kunnen gaan die in 1772 ook al van mishandeling is beschuldigd?

De gebroeders Hans Willem, Michel en Hubert Meijs worden beschuldigd van de mishandeling van leden van de schutterij op dezelfde 26 december 1774. Zij zijn met zware stokken de kamer van het Panhuys binnengedrongen waar de schutterij vergaderde. De schutten zijn door hen naar buiten geslagen en enkelen hebben hierbij zware kwetsuren opgelopen; onder anderen Peter Cobben senior en Peter Cobben junior. Op 8 januari worden de drie broers Meijs gearresteerd door gerechtsbode Jean Jacques Budé. De gebroeders willen niet in beroep gaan tegen de uitspraak, maar verzoeken om een zo laag mogelijke straf, omdat de schutten als eersten geslagen hadden. Ook Somers, Van Geul en Onnouw verklaren niet in beroep te willen gaan tegen hun tenlastelegging. Zij worden tevens vrijgesproken.

- Juli 1775: Dorus N. (zijn achternaam is niet bekend of hij heeft geen achternaam) wordt beschuldigd van mishandeling van de huismeid van de pastoor. De knuppel waarmee hij de meid mishandelde heeft hij snel in het koren verstopt. Er wordt niet genoemd waarom Dorus N. dit heeft gedaan en het vonnis is ook niet bekend.
- Januari 1777: het lichaam van Marie Elisabeth Raeven-Degens wordt in januari 1777 gevonden in een put in Swier. Uit de verklaring van Joannes Raeven, haar man, blijkt dat zij enkele dagen voor haar dood lijdt aan een geheimzinnige ziekte. Ze huilt en jammert veel. Als haar man slaapt, gaat zij in de nacht uit bed en verdrinkt zichzelf. De schepenen verklaren haar ontoerekeningsvatbaar, omdat zij aan een ziekte zou hebben geleden. In deze tijd kregen zelfmoordenaars geen christelijke begrafenis, dus het zou kunnen dat Joannes Raeven probeert ervoor te zorgen dat zijn vrouw ontoerekeningsvatbaar wordt bevonden.
- September 1777: de gebroeders Hans Willem, Michel en Hubert Meijs worden wederom aangeklaagd wegens mishandeling. Zij hebben een zekere Schreurs uit Hulsberg met stokken geslagen na een woordenwisseling tussen Hans Willem en Schreurs. Over deze ruzie zien we tegenstrijdige getuigenverklaringen. Volgens een getuige gedraagt Schreurs zich heel amicaal. Hij gaat bij Hans Willem op schoot zitten en zegt "wij zijn als broeders voor elkaar". Andere getuigen zeggen echter dat Schreurs zich heel beledigend uitlaat tegen Hans Willem, waarna de vechtpartij begint. Weer een andere getuige verklaart dat Hans Willem Meijs Schreurs provokeert. Gerechtsbode Budé die de strijdende partijen uit elkaar wilde halen, is ook met stokken geslagen. (Budé heeft de broers twee jaar eerder al eens gearresteerd.) Toen diens broer tussenbeide kwam, werd ook hij geslagen. De schepenen van Wijnandsrade bevinden de broers schuldig aan grove mishandeling, waarbij ze gebruik maken van ongeoorloofde stokken die met koper en ijzer beslagen zijn. Zij eisen de hoogst mogelijke straf. De broers bekennen schuld en verzoeken om genadige behandeling. Ze worden vervolgens vrijgesproken.
- Juli 1793: Lambertus Meijs wordt aangeklaagd wegens een vechtpartij met zijn broer, Joannes. Lambertus heeft Joannes met een "mistgaffel" in zijn hoofd gestoken, waar hij vijf wonden aan over heeft gehouden. Joannes brak twee ribben en omdat Lambertus hem ook met een koord geslagen had, heeft Joannes een tijdlang in levensgevaar verkeerd. Wat deze mishandeling nog erger maakt, is dat Joannes Meijs een zwakke gezondheid heeft en leidt aan epilepsie. De schepenen eisen dan ook een zo zwaar mogelijke straf. Lambertus' raadsman, Goossens, verzoekt de aanklacht in te trekken en de procedure niet voort te zetten, omdat Lambertus te weinig vermogen heeft om de gerechtskosten te betalen.³²

swyckhelmus meis
 hubertus meis
 meichel meis

Hoe ziet de criminele rechtspraak in de schepenbank Klimmen er uit?

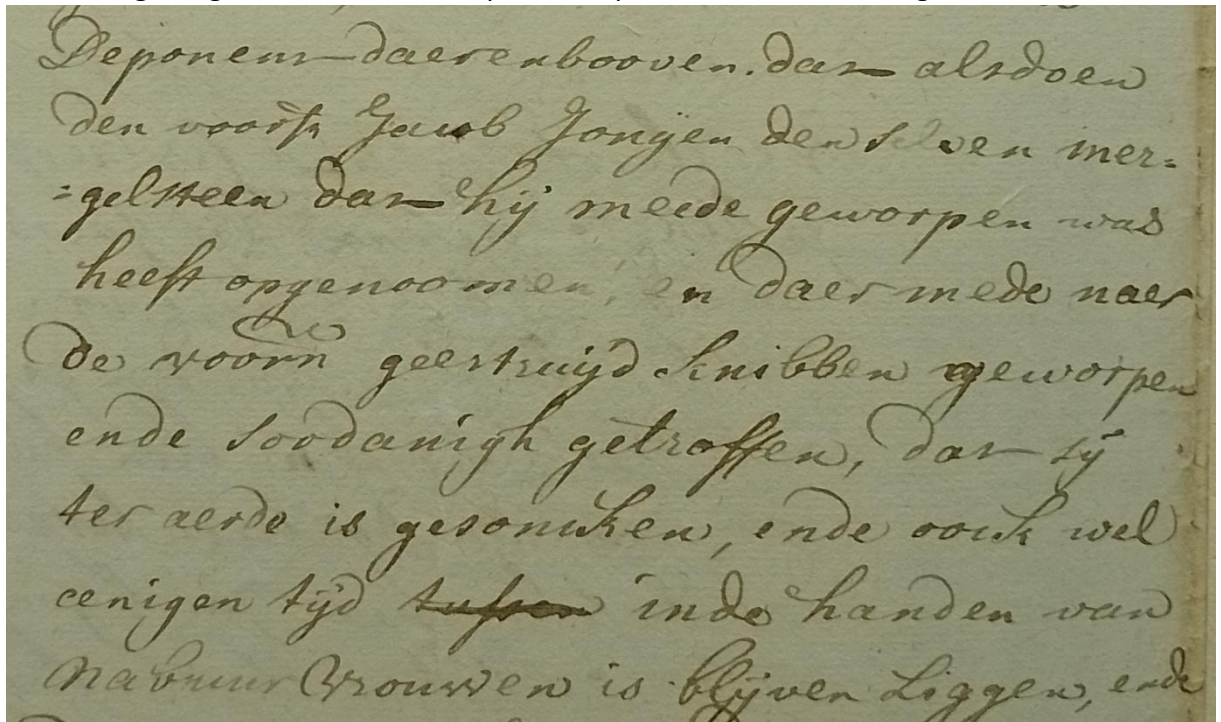
Het schema hieronder is een verzameling van alle criminele zaken die, volgens de criminele rol, plaats hebben gevonden tussen 1700 en 1795 in de schepenbank van Klimmen.

Rechtszaken in de schepenbank Klimmen		Beschuldigd van:											Vonnis:							
Datum:	Beschuldigde(n):	Illegale uitvoer van granen	Kleine diefstal	Niet genoemd	Zonder toestemming een persoon vervoeren naar buitenlands klooster	Meerdere strafbare feiten	Mishandeling	Inbraak	Profiteren van aangrenzende landbouwgrond	Dodelijk ongeluk	Grote diefstal	Inbraak met geweld	Onderzoek naar doodsoorzaak	Lijfstraf geëist (niet gespecificeerd)	Niet bekend	Overbrengen naar stadhuis van Maastricht voor verdere ondervraging	Doorverwezen naar hooggerecht Valkenburg	Geldboete	Vrijpraak	Ontoerekeningsvatbaar
Juni 1719	Jacob Jongen					1									1					
Maart 1724	Willem Coenen							1										1		
Maart 1725	Adam Daelmans en Meerten Sijben						1											1		
November 1725	Jan Collaris							1										1		
Maart 1726	Peter Mulkens, Mees Heijnen, Jan Jennenkens en Steven Schouteten									1				1						
Mei 1726	Joannes Daelmans						1											1		
Juni 1730	Christiaan Haerst						1											1		
December 1737										1										
Juni 1757	Cornelis Lemmens (werkgever) en Cornelis Lemmens (knecht) uit Schimmert	1												1						
Juli 1757	Hans Haccourt, alias Bormans uit de Heek		1												1					
December 1764	Machiel Teijtsburger			1											1					
Februari 1768	Johanna Boxdorpf					1										1				
Juli 1776	Andries Lemmens				1													1		
Januari 1784	Matthijs Didden						1								1					
Mei 1792	Gerard Mülkens					1											1			
Mei ????	Christian Savelberg							1							1					
Totaal:		1	1	1	1	2	5	1	2	1	1	0	0	1	6	1	1	6	0	0

Ter illustratie staan hieronder beschrijvingen van enkele van bovenstaande rechtszaken:

- Juni 1719: mishandeling in "Straat" (Termaar), bij Klimmen. Gerechtsbode Pieter Baetten legt een verklaring af voor de Klimmense schepenbank: hij heeft gezien dat Jacob Jongen het huis van de weduwe van Anton Didden uitkomt, terwijl hij een woordenwisseling heeft met Geertruid Knubben, echtgenote van Joannes Doutzenbergh. Geertruid beschuldigt hem van het verleiden van haar man (er wordt niet vermeld waartoe Jacob haar man zou hebben verleid). Jacob Jongen heeft

Geertruid hierop met zijn vuisten geslagen. Geertruid Knubben reageert hierop door met een mergelsteen naar Jacob Jongen te gooien. Hij gooit deze terug naar haar, waardoor zij bewusteloos op de grond valt. Een andere getuige, Willem Rutten, verklaart gehoord te hebben dat Geertruid Knubben heeft gezegd dat Jacob Jongen haar man verleidt en dat hij alleen maar een goede vriend was zolang haar man geld te besteden had. Verder verklaart Rutten dat de burens de bewusteloze vrouw naar haar huis gedragen hebben. De afloop van het proces is niet bewaard gebleven.

Deponen daereboven, dat alsdoen
den voorn Jacob Jongen den steen mer-
gelsteen daer hij mede geworpen was
heeft opgenomen, en daer mede naar
de voorn geertruid Knubben geworpen
ende soddanigh getroffen, dat sij
ter aerde is gesunken, ende ook wel
cenigen tijd ~~suppen~~ inde handen van
nabuurvrouwen is blijven liggen, ende

- Maart 1724: Willem Coenen wordt ervan beschuldigd van het bewerken en profiteren van twaalf kleine roeden van andermans land in het Hulsberger veld. De gezworen landmeter Ackermans heeft de percelen opgemeten en hij constateert dat Coenen al enige jaren buiten zijn perceelsgrens heeft gewerkt. Voor ieder kleine roede die hij teveel heeft bewerkt, moet hij een dukaat betalen.
- Maart 1725: Jan Sijben heeft tegen Thomas Sijben gezegd dat hij niet te veel kersen moet plukken van zijn kersenboom, anders zou hij hem aan de ketting leggen. Hierop hebben Meerten Sijben en Adam Daelmans verhaal gehaald bij de genoemde Thomas en heeft Meerten Thomas bij zijn kleren gepakt en hem gevraagd wat hij gezegd heeft. Meerten Sijben en Adam Daelmans beginnen te vechten en mishandelen Thomas Sijben en de aanwezige Catharina Roex met een saphaan en een steen. Meerten Sijben en Adam Daelmans worden ieder veroordeeld tot een boete van 25 Hollandse guldens en ze moeten de gerechtskosten betalen.
- November 1725: Jan Collaris heeft zes en een halve kleine roeden van Thomas Roebroek onterecht in gebruik gehad. Dit is aangetoond door landmeter Ackermans. Ook Collaris wordt veroordeeld om voor iedere kleine roede een dukaat te betalen. Verder moet hij de gerechtskosten vergoeden.

- Maart 1726: de schepenen van Meerssen en Klimmen laten Peter Mulkens, Jan Jennekens, Steven Schouteten en Mees Heijnen vanwege diefstal in hechtenis nemen. De afloop van dit proces is niet bekend.
- Mei 1726: Joannes Daelmans en Joannes Smeets hebben de herberg van Machiel Queijsen bezocht. Daar drinken zij twee of drie pinten bier. Nadat ze betaald hebben, zijn ze naar buiten gelopen. Als zij bij het huis van Coex aankomen, haalt Daelmans een stok tevoorschijn. Daelmans vraagt Smeets wat hij tegen Anna Houben heeft gezegd. Voordat Smeets kan antwoorden, slaat Daelmans hem zo hard dat hij bewusteloos ter aarde valt met een gat in zijn hoofd. Hierop volgen nog meer slagen. Smeets vlucht zijn wei in en vraagt Daelmans wat hij verkeerd heeft gedaan. Daelmans antwoordt: "Soo ich dich meer krijg, ich sal dich dusdaenigh tracteeren dat 's dou dan genoegh sulsts hebben." Daelmans wordt schuldig bevonden en moet een boete betalen en de gerechtskosten vergoeden.
- Juni 1730: Christiaan Haerst, herder bij Willem Schouteten uit Hulsberg, slaat Servaas Willems, herder in dienst van sr. Limpens uit Aalbeek, op zijn hand met een herdersschep. Willems houdt hier een wond aan zijn hand aan over en twee knokkels zijn van hun plaats geweken. Hij heeft zijn hand lange tijd niet kunnen gebruiken. Haerst heeft Willems geslagen, omdat deze niet aan de kant wilde gaan met zijn schapen. Haerst wordt schuldig bevonden en moet de gerechtskosten betalen.
- December 1737: Meerten Sijben van de Hellebeuk is van een steiger gevallen en enkele dagen later overleden. De schepenen wordt verzocht om samen met chirurgijn Corriaux het ongeval te onderzoeken.
- Juni 1757: Cornelis Lemmens uit Schimmert heeft voerman Dirk Debets opgedragen om enkele vaten erwten naar het Wit Cruijs in Sittard te vervoeren met de opdracht om via Neerbeek te rijden en het Staatse gebied niet te passeren. Hiermee hebben zij het verbod tegen uitvoer van granen overtreden. Debets weigert deze route te nemen, omdat hij dan tol moet betalen. Lemmens was van tevoren gewaarschuwd, maar koos ervoor om toch de grens over te gaan. Lemmens en zijn knecht, die ook Cornelis Lemmens heet (familieverband is niet vastgesteld), worden door de schepenenbank schuldig bevonden aan overtreding van het plakkaat van Hare Hoogmogendheden de Staten Generaal van 4 februari 1757 tegen de uitvoer van granen. Deze overtreding wordt zwaar opgevat door de schepenen, want er wordt een corporele straf geëist. De zaak wordt hierna overgedragen aan het hooggerecht van Valkenburg.
- Juli 1757: Hans Haccourt, alias Bormans uit de Heek, wordt in het landshuis van Valkenburg opgesloten nadat hij is beschuldigd van diefstal van linnen doeken. De afloop van dit proces is niet bekend.
- Februari 1768: Johanna Boxdorpf is enige tijd in detentie in Valkenburg op beschuldiging van verschillende, niet nader genoemde strafbare feiten, met niet verder genoemde medeplichtigen gepleegd. Johanna wordt overgebracht van het landshuis in Valkenburg naar het stadhuis in Maastricht. Omdat het gerecht van Maastricht de zaak verder overneemt, is er in de criminele rol van Klimmen niets meer over te vinden.

- Juli 1776: Andries Lemmens heeft zijn zuster Catharina zonder kennis en toestemming van de autoriteiten vervoerd naar een klooster buiten het Staatse territorium. Hij moet veertig Hollandse guldens aan de diaconie van de armen schenken en de gerechtskosten betalen.
- Januari 1784: Matthijs Didden uit Walem heeft de gerechtsbode van Klimmen in de herberg van Laurens Niesten in Klimmen stokslagen toegebracht. De chirurgijn, Servatius Duijkers, doet verslag van het voorval en verklaart dat de bode een fractuur aan zijn linkerarm opgelopen heeft. Alleen de verklaring van de chirurgijn is bewaard gebleven. De rest van het proces ontbreekt.
- Mei 1792: Gerard Mülkens wordt van zware criminele zaken beschuldigd. De zaak wordt overgedragen aan het hooggerecht van Valkenburg.³³

Wat zijn de significante verschillen?

Voor zover bekend vinden er in Wijnandsrade in de achttiende eeuw elf processen binnen de lage en middelbare rechtspraak plaats. Bij negen van deze processen, 82%, gaat het om mishandeling. Eén proces is een onderzoek naar een doodsoorzaak. Het andere proces bevat getuigenverklaringen van een inbraak. De afhandeling van deze inbraak is later door een hogere rechtbank gedaan. Bij vijf zaken is geen vonnis bekend: de genoemde inbraak wordt niet in de lagere / middelbare rechtspraak afgehandeld en in het onderzoek naar de zelfmoord is een vonnis niet relevant. De andere drie zaken zonder vonnis zijn niet compleet bewaard gebleven. De bekende vonnissen zijn vijf keer vrijspraak en één keer ontoerekeningsvatbaarheid.

Kasteel en kerk van Wijnandsrade (2022)

In Klimmen zijn er zestien processen geregistreerd. Bij deze processen is er meer variatie: er is één beschuldiging van de illegale uitvoer van granen (eigenlijk: erwten), één beschuldiging van diefstal, één beschuldiging van het zonder toestemming vervoeren van een persoon naar een buitenlands klooster, één beschuldiging van inbraak, één beschuldiging van een grote diefstal en er wordt één keer een dodelijk ongeluk onderzocht. Verder zijn er twee beschuldigingen van meerdere strafbare feiten, twee beschuldigingen van het profiteren van aangrenzende landbouwgrond en vijf beschuldigingen van mishandeling.

Wijnandsrade behandelt de beschuldigten heel schappelijk. Er wordt in Wijnandsrade, voor zover bekend is, geen enkele verdachte een straf opgelegd, ook al vinden er soms grove mishandelingen plaats. In vijf gevallen van mishandelingen bekennen de beklagden schuld en wordt hen behalve het reeds plaatsgevonden voorarrest geen straf opgelegd. Het betreft zelfs regelmatig recidivisten: Joannes van Geul en de gebroeders Michel, Hubert en Hans Willem Meijs worden allen twee keer aangeklaagd wegens mishandeling.

In Klimmen worden voor dergelijke mishandelingen serieuze geldboetes opgelegd.

Opvallend is ook dat van alle ons bekende vonnissen in Klimmen geen enkele keer het vonnis vrijspraak is.

Hoewel dit onderzoek zich richt op de lagere en middelbare rechtspraak, is het toch interessant om even stil te staan bij de verschillen tussen beide schepenbanken met betrekking tot de hogere rechtspraak. Tijdens de grote bokkenrijdersprocessen in de jaren '40, '50 en '70 van de zeventiende eeuw wordt in Wijnandsrade niemand veroordeeld; terwijl Klimmen in de jaren '70 meer dan zeventig veroordelingen kent, waarvan meer dan vijftig doodvonnissen. Het ontbreken van vervolging in Wijnandsrade is des te opvallender doordat niet alleen in het aangrenzende Klimmen, maar in alle omliggende schepenbanken hard wordt opgetreden tegen vermeende leden van de roversbende.³⁴

Het is mogelijk dat de schepenen in Wijnandsrade een soepelere houding aannemen omdat zij dichterbij "het gewone volk" staan doordat ze, net als de rest van de bevolking, katholiek zijn en mede hierdoor in het dagelijks leven meer omgang met de andere inwoners van hun bank hebben. Verder zal de afstand tussen schepenen en inwoners in Wijnandsrade ook kleiner zijn dan in andere Oostenrijkse (dus katholieke) banken, zoals Kerkrade, Herzogenrath en Hoensbroek doordat Wijnandsrade een veel kleinere gemeenschap is.

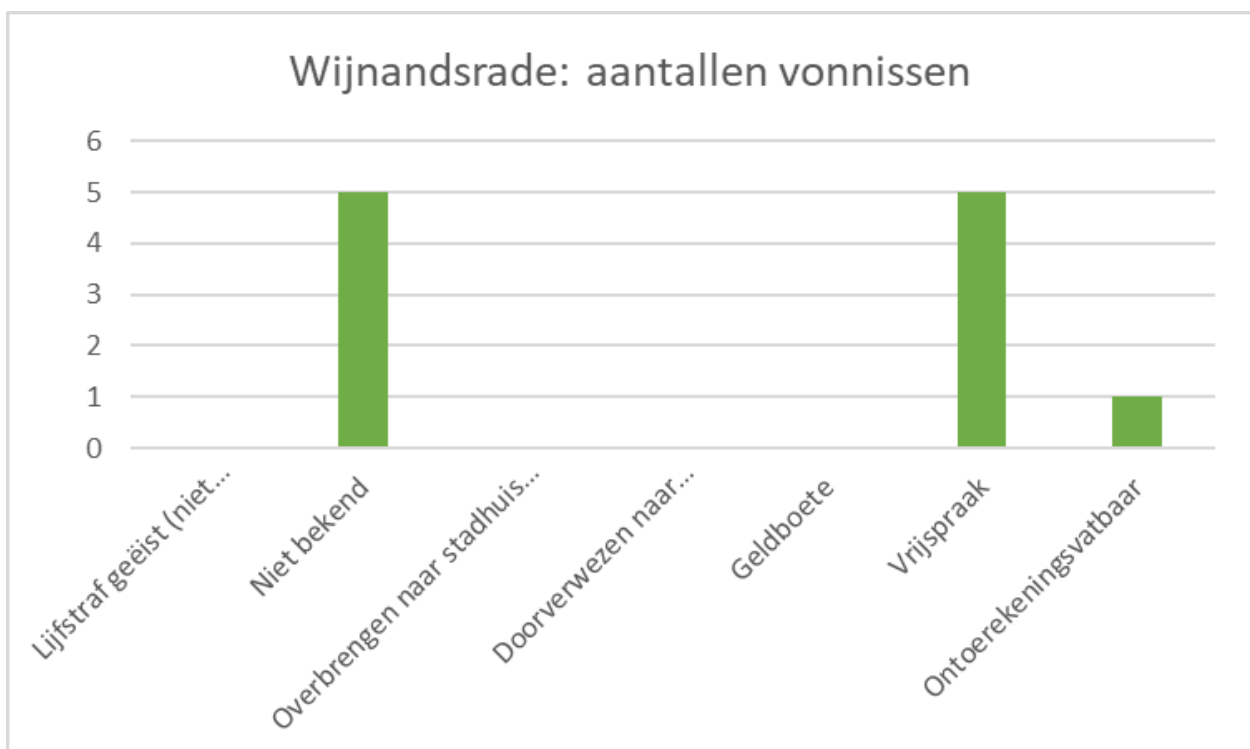
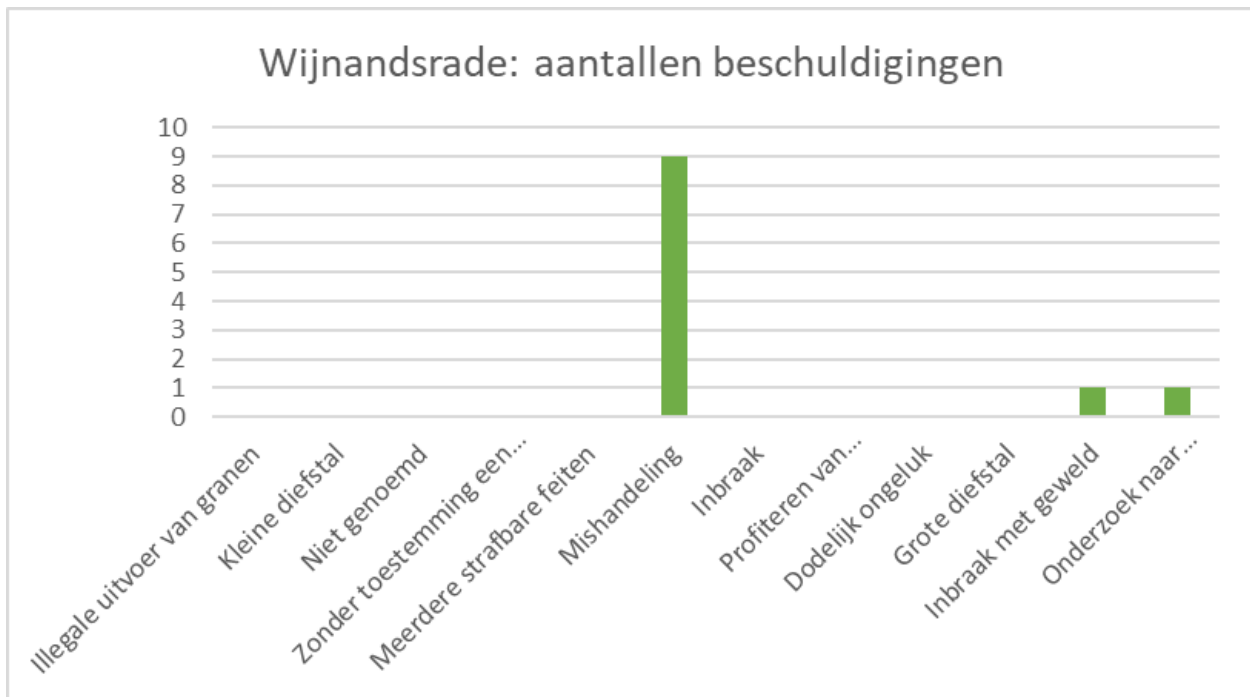
Sommige criminele rollen zijn niet compleet. Soms ontbreken getuigenverklaringen waarnaar verwezen wordt; soms ontbreekt de conclusie of het vonnis. Van een rechtszaak uit Wijnandsrade heb ik, bij toeval een kopie in het register van de schepenbank Nuth gevonden. Het origineel, dat zich in het register van Wijnandsrade zou moeten bevinden, ontbreekt.

Ondanks dat we kunnen stellen dat de criminele rollen van beide schepenbanken verre van compleet zijn, valt het op dat er veel gevallen van mishandeling worden geregistreerd: 31% van de zaken in Klimmen en 82% van de zaken in Wijnandsrade. Het valt ook op dat er buiten mishandeling nauwelijks andere misdaden plaatsvinden, terwijl er in Klimmen processen zijn over veel verschillende zaken.

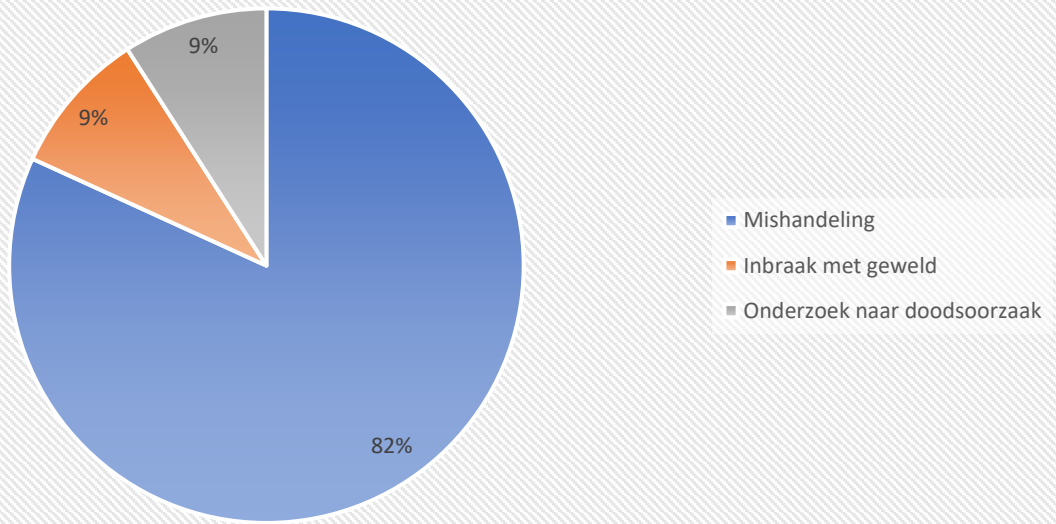

Het Panhuys in Wijnandsrade, 2022

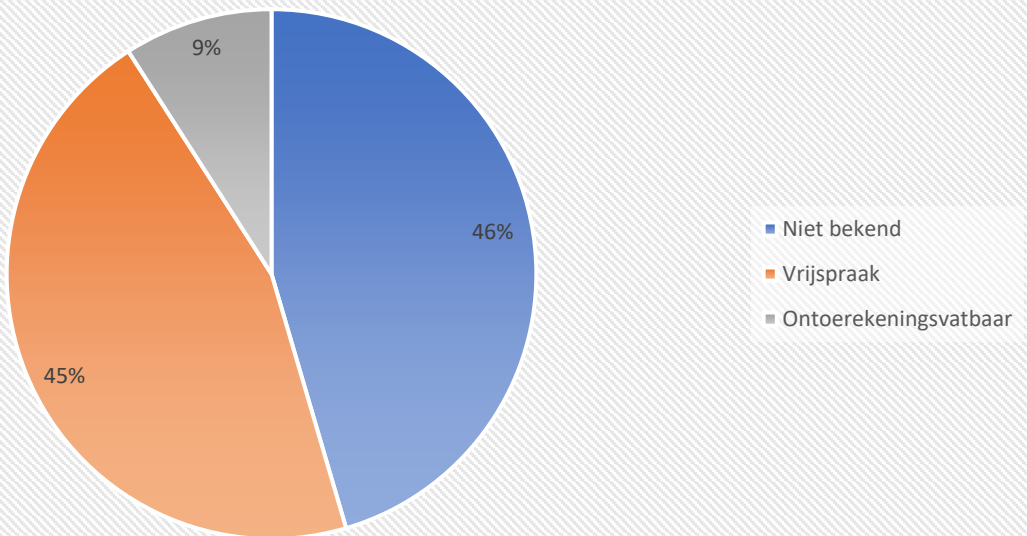
In Wijnandsrade vindt een groot deel van de mishandelingen plaats in de lokale herberg, Het Panhuys. Oude vetes worden uitgevochten als er drank in het spel is. Ook zijn er opvallend vaak leden van de schutterij betrokken bij misdaden, waarbij de schutten soms dader en soms slachtoffer zijn. Veel van de geregistreerde mishandelingen zijn vechtpartijen.

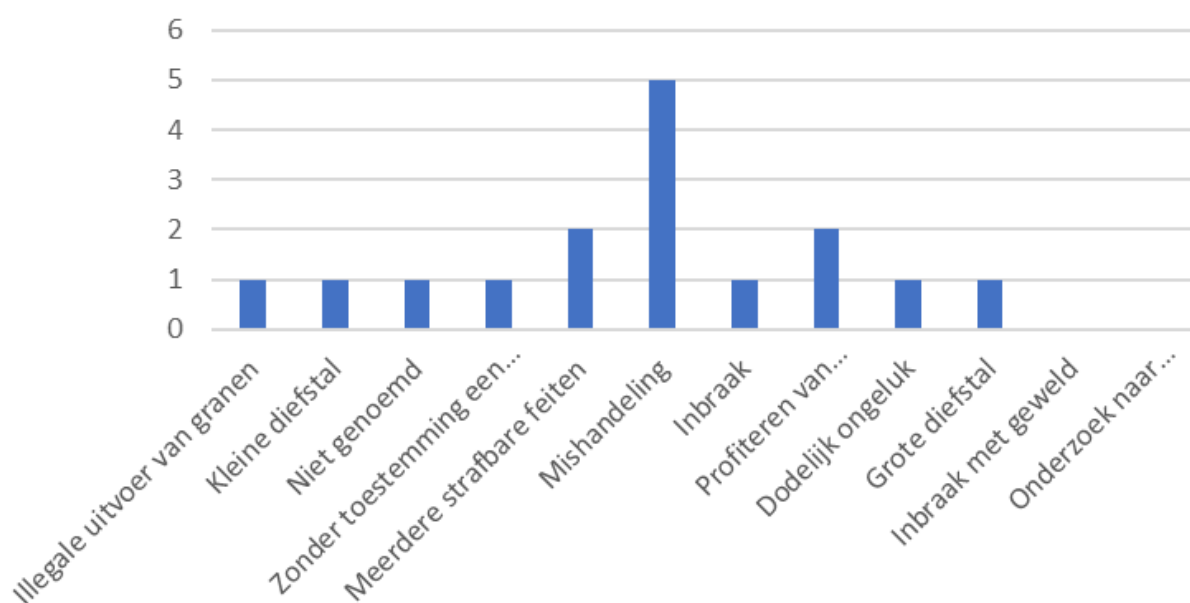
Wijnandsrade: percentages beschuldigingen

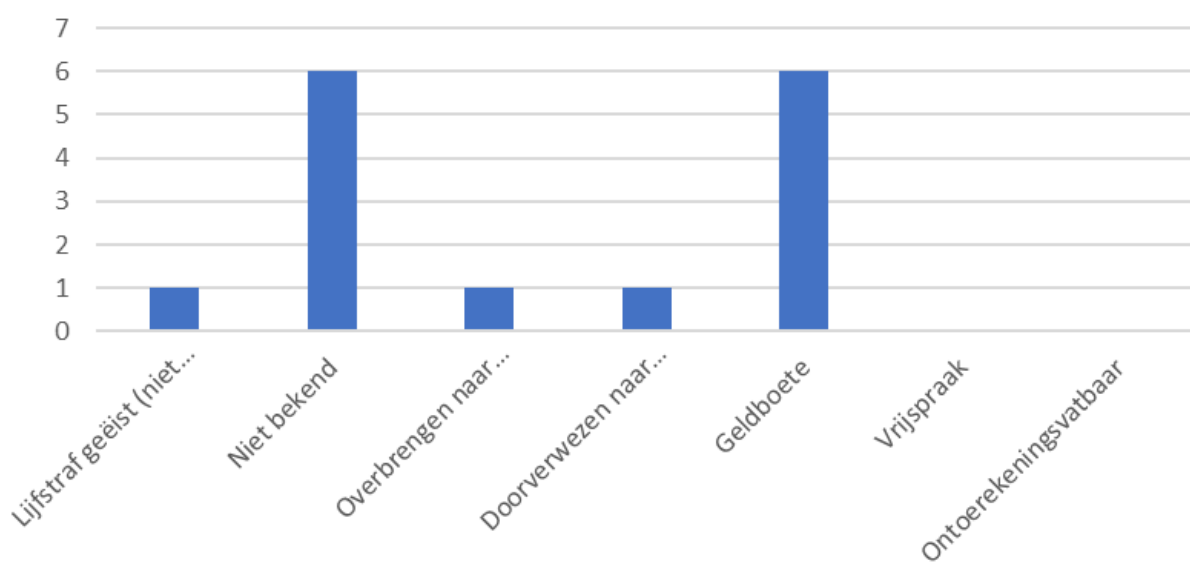
Wijnandsrade: percentages vonnissen

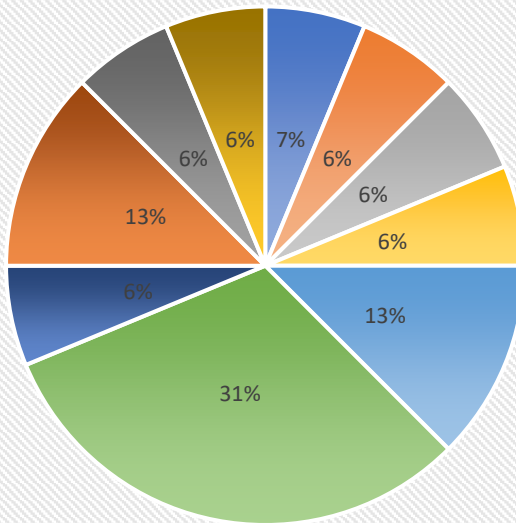
Klimmen: aantallen beschuldigingen

Klimmen: aantallen vonnissen

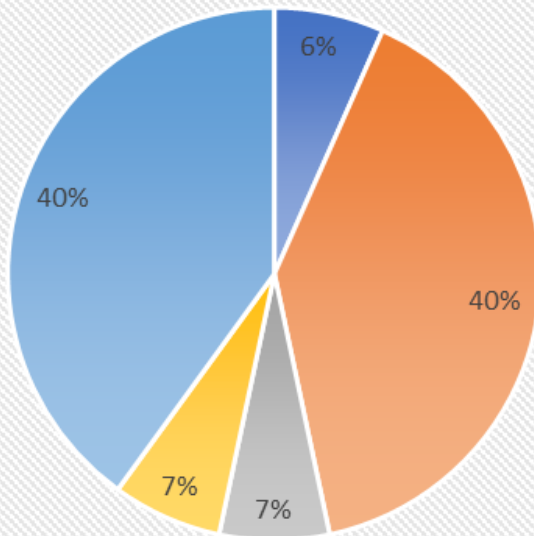

Klimmen: percentages beschuldigingen

- Illegale uitvoer van granen
- Kleine diefstal
- Niet genoemd
- Zonder toestemming een persoon vervoeren naar buitenlands klooster
- Meerdere strafbare feiten
- Mishandeling
- Inbraak
- Profiteren van aangrenzende landbouwgrond
- Dodelijk ongeluk
- Grote diefstal

Klimmen: percentages vonnissen

- Lijfstraf geëist (niet gespecificeerd)
- Niet bekend
- Overbrengen naar stadhuis van Maastricht voor verdere ondervraging
- Doorverwezen naar hooggerecht Valkenburg
- Geldboete

Logboek

Dag	Aantal uren
02-10-2022	3 uur lezing Kees Schaapveld
03-10-2023	4 uur thuis deelvraag 1
17-10-2022	1,5 uur van workshops over het profielwerkstuk
18-10-2022	1 uur en 15 minuten op school en 3 uur thuis
19-10-2022	1,5 uur van workshops over het profielwerkstuk en 30 minuten op school
20-10-2022	3 uur thuis
21-10-2022	1,5 uur op school
27-10-2022	2,5 uur Rijksarchief archief
31-10-2022	100 minuten op school
04-11-2022	100 minuten op school
07-11-2022	50 minuten op school
12-11-2022	2 uur op school
14-11-2022	50 minuten op school
15-11-2022	2 uur thuis verschillende deelvragen
16-11-2022	100 minuten thuis verschillende deelvragen
01-12-2022	100 minuten op school verschillende deelvragen
05-12-2022	100 minuten op school verschillende deelvragen
07-12-2022	50 minuten op school verschillende deelvragen
08-12-2022	50 minuten op school verschillende deelvragen
10-12-2022	3 uur thuis
17-12-2022	1 uur thuis
18-12-2022	4 uur thuis
19-12-2022	150 minuten op school, 3 uur thuis
20-12-2022	4 uur thuis
21-12-2022	50 minuten op school
27-12-2022	5 uur thuis, 2 uur foto's maken in Wijnandsrade en Klimmen
28-12-2022	5 uur thuis
30-12-2022	3 uur thuis
15-01-2023	5 uur thuis opmaak
22-01-2023	6 uur opmaak thuis

4920 minuten 22-01-2023

Bronnenlijst

- Van Gehuchten, F. (2013, 1 december). *Bokkenrijders. De schande van Limburg I: twee bokkenrijdersprocessen in Overmaas 1743-1745 en 1750-1752* (1ste editie). Leon van Dorp.
- Alberts, W. J. (1974). Geschiedenis van de beide Limburgen deel II. In *Geschiedenis van de beide Limburgen*. Van Gorcum, Assen.
- Lezing “(Zuid-)Limburg tussen Oost en West” door Kees Schaapveld (Livestream). (z.d.). Koninklijke LGOG. Geraadpleegd op 2 oktober 2022, van <https://lgog.nl/nieuws/lezing-zuid-limburg-tussen-oost-en-west-door-kees-schaapveld-livestream>
- Rijckheyt - centrum voor regionale geschiedenis. (z.d.). Geraadpleegd op 18 oktober 2022, van <https://www.rijckheyt.nl/cultureel-erfgoed/rechtspraak-17e-en-18e-eeuw>
- /instituut voor de Nederlandse taal/. (2020, 12 november). *MiddelNederlandsch Woordenboek* –. Instituut voor de Nederlandse Taal. <https://ivdnt.org/woordenboeken/middelNederlandsch-woordenboek/>
- Koops, E. (2018, 15 augustus). *Schepenbank – Betekenis en korte geschiedenis*. Historiek. <https://historiek.net/schepenbank-schepenen-betekenis/81887/>
- Pernot, J. P. & Historische Kring Cadier en Keer. (z.d.). *De schepenbank en de bode*. Geraadpleegd op 20 december 2022, van <https://historischekringcadierenkeer.nl/52-publicaties-keerder-kroniek/historie-links/686-de-schepenbank-en-de-bode.html>
- Brouwers, E. B. (1968). *Duizend jaar Klimmen 968-1968*.
- Goossens, G. (1910). *Étude sur les états de Limbourg et des pays d’Outremeuse pendant le premier tiers du XVIIIe siècle*. Alberts.
- Franssen, H., Steinschuld, R. & Koonen-Vincken, M. (2017). *Voorouders en nakomelingen van Joseph Koonen en Barbara Wöltgens, 450 jaar familie Koonen* (1ste editie). Helios Verlags- und Buchvertriebsgesellschaft.
- Regionaal Historisch Centrum Limburg. (z.d.). *01.075 Landen van Overmaas, 1411-1795 Schepenbank Klimmen, 7067 Processtukken in criminele en boetstraffelijke zaken, 1697, 1719-1737, 1757, 1767-1768, 1779, 1784, 1792 en z.d.*
- Regionaal Historisch Centrum Limburg. (z.d.). *01.193 Vrije Rijksheerlijkheid Wijnandsrade, (1331) 1555-1867 163 Stukken inzake voor de schepenbank gevoerde criminele processen, 1669-1795*.
- Blok, A. (1991). *De Bokkerijders: roversbenden en geheime genootschappen in de landen van Overmaas*. Prometheus.

rechtspraak Nederlands woordenboek - Woorden.org. (z.d.). Geraadpleegd op 22 januari 2023, van <https://www.woorden.org/woord/rechtspraak>

Rechtspraak.nl. (z.d.). *Rechtspraak.* Geraadpleegd op 22 januari 2023, van <https://www.rechtspraak.nl/>

¹ (Middelnederlandsch Woordenboek, 2020)

² (Brouwers, 1968)

³ (Historische Kring Cadier en Keer)

⁴ (Brouwers, 1968)

⁵ (Historiek, 2018)

⁶ (Brouwers, 1968)

⁷ (www.woorden.org, 2023)

⁸ (Rechtspraak.nl, 2023)

⁹ (Gehuchten, 2013)

¹⁰ (Alberts, 1974)

¹¹ (LGOG, 2020)

¹² (Alberts, 1974)

¹³ (Rijckheydt, sd)

¹⁴ (Gehuchten, 2013)

¹⁵ (Gehuchten, 2013)

¹⁶ (Gehuchten, 2013)

¹⁷ (Gehuchten, 2013)

¹⁸ (Gehuchten, 2013)

¹⁹ (Gehuchten, 2013)

²⁰ (Gehuchten, 2013)

²¹ (Gehuchten, 2013)

²² (Gehuchten, 2013)

²³ (Gehuchten, 2013)

²⁴ (Gehuchten, 2013)

²⁵ (Gehuchten, 2013)

²⁶ (Gehuchten, 2013)

²⁷ (Gehuchten, 2013)

²⁸ (Gehuchten, 2013)

²⁹ (Franssen, Steinschuld, & Koonen-Vincken, 2017)

³⁰ (Gehuchten, 2013)

³¹ (RHCL)

³² (RHCL)

³³ (RHCL)

³⁴ (Blok, 1993)